

Afscheid nemen is onverdraaglijk

Marita Mathijssen over gebrek aan historisch besef en ramptoerisme

door Marie Verheij

De sloop van historische kerken is haar een doorn in het oog. En stel dat er later achteloos zou worden omgesprongen met haar erfenis: de boeken over de negentiende eeuw. Onverteenbaar en een onvergeeflijke zonde. „Want het verleden heeft niet voor niets geleefd”, vindt literatuur-historicus Marita Mathijssen.

Ze zet net twee kopjes koffie op de volle salontafel als opeens bij de deur een kleine hond wankelend poolshoogte komt nemen. Hij is blind en versleten en daarom had de dierenarts een spuitje aangeraden. Zover is het niet gekomen, stelt Mathijssen vast. Ze is gehecht aan Binkie. Afscheid nemen is onverdraaglijk voor Marita Mathijssen. In 1994 overleed haar echtgenoot, jong, hun dochttertje was pas negen. Hij was de violist Hub Mathijssen, met wie ze zich nog altijd intens verbonden weet. Dat vertelt ze aan het einde van het gesprek. „Hij is zelfs dagelijks aanwezig. Ik heb zijn instrument hier nog klaarstaan, maar het klinkt niet meer. Mijn nieuwe relatie heeft geaccepteerd dat hij nog deel uitmaakt van mijn bestaan. Als ik hem er niet bij betrek, kan ik niet leven. In een sombere bui kan ik nog altijd zomaar in huilen uitbarsten.” Van oudsher zijn er in het rooms-katholieke geloof periodes in het rouwproces aangegeven. Die bleken voor haar op wonderlijke wijze samen te vallen met de fysieke verwerking van het verlies. „Zes weken na zijn overlijden kon ik voor het eerst weer slapen.”

Dit jaar moest Mathijssen opnieuw een afscheid incasseren, en wel vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Dat betekende een punt achter een glanzende carrière aan de Universiteit van Amsterdam als hoogleraar moderne literatuur met als specialisatie de negentiende eeuw. Er volgde een feestelijke bijeenkomst waarbij ze werd gehuldigd, een vriendenbundel kreeg aangeboden en werd onderscheiden als Officier in de orde van Oranje-Nassau door de Amsterdamse burgemeester Job Cohen, broer van haar geliefde die zij met een zweem van een glimlach om haar mond haar „verloofde” noemt. De cadeaus waarmee ze werd overladen, staan nog ingepakt in de achterkamer van haar huis in het Museumkwartier. Daar gaat ze de komende dagen en weken van genieten. Ze was tenslotte druk met het schrijven van de jaarlijkse Huizinga-lezing, waarvoor zij dit jaar uitgenodigd is en die ze vrijdag 18 december in de Leidse Pieterskerk hoort uit te spreken. Afscheid of geen afscheid, voorlopig gaat Mathijssen stug door met werken omdat er nog geen nieuwe kenner van de negentiende-eeuwse letterkunde aan haar universiteit benoemd is. Maar vooral omdat ze niet buiten haar werk kan.

Katholiek milieu

Mathijssen komt naar eigen zeggen uit een „zwaar katholiek milieu”. „Bij mijn moeder was sprake van een ingekeerd religieus gevoel. Bij mijn vader was het veel meer de religie van de regels en de plicht.” Iedere dag moesten de kinderen Verkooijen (haar meisjesnaam) naar de kerk, door weer en wind, 's ochtends broodnuchter. Pas na de vervulling van het ritueel togen ze naar huis voor het ontbijt. Op zondag werden de hoogmis en het lof (de eredienst van Maria) bijgewoond; er werd wel eens gespijbeeld. Haar vader had zich vanuit de kleine middestand via een onderwijzersbaantje opgewerkt tot psycholoog. Haar moeder was een ongeloflijk gezellige vrouw die voor kwaliteit, vrolijkheid en warmte zorgde. Het gezin – ze is derde in de rij van negen – woonde in een vrijstaand huis in het Limburgse dorp Belfeld, met veel grond eromheen. „Mijn vader hield er een enorme tuin

op na. Er was altijd werk aan de winkel. We werden ingeschakeld voor de inmaak van groenten en fruit.” Ze bewaart daaraan goede herinneringen. „Vader maakte geen verschil tussen jongens en meisjes. We mochten allemaal naar de middelbare school. Daarna werd het anders. Mijn broers mochten naar de universiteit en dat werd bij mij als eerste dochter tegengehouden.” Al jong ontwikkelde ze een fascinatie voor lezen en vertellen. Ze verslond alle boeken die ze in handen kreeg, te beginnen met een stripachtige versie van David Copperfield van Charles Dickens. Daarna werkte ze zich via een omweg naar de universiteit. Ze behaalde haar MO-A Nederlands in Tilburg en in 1966 mocht ze naar Amsterdam. Haar ouders had ze weten over te halen, omdat ze daar sneller aan het MO-B-diploma zou komen. In Amsterdam gebeurde het en dat wilde de Limburgse niet missen. Het eerste wat ze deed, was een abonnement nemen op de opera, en daarna ging ze informeren naar de colleges romantiek.

Dadendrang

U specialiseerde zich in de negentiende eeuw. Waarom?

„De specialisatie voor de negentiende eeuw heeft te maken met de grote vertellers die ik op de middelbare school had ontdekt. Tegen het eind van mijn studie vond ik de brieven van 'de Schoolmeester' die nog niet uitgegeven waren. Ik was meteen verkocht en dat was het begin van mijn wetenschappelijke loopbaan. In die tijd had de universiteit veel docenten nodig om de toestroom op te vangen. We konden de massa nauwelijks aan. Ik ben aangenomen op de universiteit en heb me gespecialiseerd in de negentiende eeuw. Die stond toen in de reuk van saaiheid. Er was weinig over bekend. Alles wat er nodig was voor onderzoek, was niet voorhanden. Met een paar geestverwanten zijn we systematisch gaan inventariseren.”

Wat heeft u van de negentiende eeuw het meest verbaasd?

„De ongelooflijke dadendrang van de burgers toen. Ze dachten niet 'daar moet nodig iets aan gedaan worden', in de lijdende vorm, maar ze ondernamen zelf actie als er een misstand was. Armoede, alcoholisme, kinderarbeid, de doodstraf, gebrek aan scholen: particulieren namen het heft in handen om er wat aan te doen.”

6 Ga met je klas graven in de klei van je dorp

Kon u zich, als katholiek, inleven in het protestants godsbeld van negentiende-eeuwse?

„Dat kan ik zelf niet zo goed beoordelen. Ik denk dat het verschil tussen gelovigen onderling minder groot is dan het verschil tussen gelovigen en ongelovigen. Ik heb in elk geval geen enkele moeite met het lezen en

FOTO RUFUS DE VRIES

Huizinga-lezing

Marita Theodora Catharina Mathijssen-Verkooijen (1944) is sinds 30 oktober dit jaar emeritus hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam met als specialisme de literatuur van de negentiende eeuw in Nederland. Ze promoveerde in 1987 aan de Universiteit Utrecht op de briefwisseling tussen Jacob van Lennep en Gerrit van de Linde, alias 'de Schoolmeester'. Ze heeft een column in de wetenschapsbijlage van NRC Handelsblad en ze heeft tal van publicaties en boeken op haar naam staan. De meest bekende is *De gemaskerde eeuw*, een cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis van de negentiende eeuw. Zij was getrouwd met de violist Hub Mathijssen die in 1994 overleed. Haar huidige 'verloofde' is de wetenschapshistoricus Floris Cohen. Op 18 december spreekt zij in de Leidse Pieterskerk de 38e (jaarlijkse) Huizinga-lezing uit onder de titel 'Historische sensatiezucht. Over de moraal van de geschiedenis'.

begrijpen van Bosboom-Toussaint of Nicolaas Beets.”

In hoeverre heeft de negentiende eeuw uzelf beïnvloed?

„Als je rondkijkt zie je dat hier nogal wat negentiende-eeuwse schilderijen hangen en meubels staan. Ik houd ervan het verleden om me heen te hebben. De mensen van de negentiende eeuw waren niet anders dan wij. Ze kenden dezelfde emoties als vreugde, angst en verdriet. Wel was de negentiende eeuw het begin van de moderne tijd, met de vernieuwingen die de dingen op hun kop zouden zetten. Het was de tijd van grote omslagen, waarin er voor het eerst massaal geloofswijfel ging optreden en waarin op grotere schaal werd gezocht hoe geloof en wetenschap met elkaar te verbinden waren. In hoeverre de negentiende eeuw mijn eigen normen heeft beïnvloed, weet ik niet. Ik heb misschien wel iets van hun dynamiek. Ik zal zelden bij de pakken neerzitten en afwachten tot een ander iets doet.”

De negentiende-eeuwse leefden dicht bij God en de kerk. Is dat bij u ook zo?

„Hm, nee, ik kan het me van vroeger uit helemaal herinneren hoe dat was, maar ben daar niet mee bezig. Ik ben nu niet gelovig. Wat ik belangrijk vind, is dat er respect voor het verleden is en de mensen van wie je afstamt. Dat is in zekere zin misschien een vorm van religie, namelijk dat je het belangrijk vindt dat je dat in stand houdt waarop je leven teruggaat.”

Sloddervosserigheid

Waarom vindt u dat belangrijk?

„Het stuit me tegen de borst als je achteloos omspringt met dat wat mensen vroeger gedaan hebben. De kerken van vroeger werden gebouwd met geld van mensen die zich het brood uit de mond spaarden. Mogen wij dan een kerk slopen die met zoveel moeite voor elkaar gebokst is? Het zijn onze opa's

en oma's die dat gedaan hebben. Ik vind niet dat wij het recht hebben zo'n kerk af te breken.”

U wordt daar boos over?

„Ik maak me er kwaad over als je zo omgaat met wat je eigen opa heeft gedaan en je het verleden ontkent. Het verleden heeft niet voor niets geleefd. Ik wil zelf ook niet voor niets geleefd hebben en zou het verschrikkelijk vinden als de boeken die ik heb gemaakt, vernietigd zouden worden; als mijn erfenis niet geacht zou worden.” Die woede dreef haar twee jaar geleden tot het schrijven van het pamflet *De afwezigheid van het verleden*. Daarin uit ze haar gramschap over de „sloddervosserigheid” in de omgang met het verleden en veegt ze de vloer aan met de achteloosheid waarmee volgens haar de ambtenarij met historisch goed omgaat.

Natuurlijk, ze erkent de noodzaak van de vooruitgang. „Als je een historisch kasteel

wilt blijven gebruiken moet er een toilet worden aangelegd. Je moet ook wel eens wat wegbreken om te behouden. Als de badkamers in het Paleis op de Dam worden vernieuwd, is dat terecht en zo valt het soms ook niet te vermijden dat er een snelweg door een natuurgebied wordt aangelegd. Op zulke ingrepen moet je geen ambtenaren zetten. Raadpleeg mensen met gevoel voor cultuur.”

Heeft uw pamflet effect gehad?

(Gedecideerd) „Welnee. Weet je wat het is: het komt aan bij de mensen die het al wisten.”

Hoe kunnen we onze cultuur volgens u beter bewaken?

„Dat is complex. Toch helpt cultuureducatie op scholen enorm. Kinderen zijn daar gevoelig voor. Je kunt veel aan te kwijt, met name kleine kinderen. Als ze in de puberteit zijn, ben je te laat. Als de bokitijd voorbij is, moeten jonge mensen terug kunnen grijpen op wat in hun vroege jeugd is aangebracht. Daarom is het belangrijk dat je kleine kinderen waarden bijbrengt, dat je echt lokaal laat zien wat de geschiedenis van je eigen dorp is, zodat het van henzelf wordt. Ga met je klas graven in de klei van je dorp en laat kinderen beseffen dat het hun dorp is. Dan zullen ze later veel minder makkelijk beslissingen nemen die fataal zijn.”

Sensatiezucht

In haar Huizinga-lezing spreekt ze over historische sensatiezucht en de moraal van de geschiedenis. „Daarmee bedoel ik dat er tegenwoordig misschien veel aandacht voor het verleden is, maar dat je die kunt vergelijken met ramptoerisme. Mensen vinden slechts de oppervlakkige kant van de geschiedenis interessant. Ze lezen de biografie van Juliana en Bernhard louter om de huwelijksproblematiek. Dat noem ik het Telegraafachtige van de belangstelling voor de geschiedenis.”

Hoe kijkt u aan tegen de huidige literaire schrijvers?

„De literatuur van vandaag de dag is bijzonder interessant. Neem Stefan Brijns met zijn boek *De Engelenmaker*. De hoofdpersoon heeft een tweeling in elkaar geknutseld en Brijns' boodschap is dat je niet moet prutsen aan het leven. Of Herman Koch met *Het diner* waarin hij ouders waarschuwt voor een te softe opvoeding. Wat dat betreft is de literatuur vaak een waarschuwing: op welke weg bevinden we ons eigenlijk? Meestal is de literatuur de barometer van de problemen die in de samenleving spelen. Van die problemen word ik niet blij. Het is moeilijk niet somber te zijn in deze tijd. Ik ben van nature optimistisch en mag graag de zon zien schijnen, maar als je nadenkt over het milieu, de wereldbevolking en wat er allemaal aan het gisten is, dan kun je maar het beste zorgen dat het in je eigen straatje echt letterlijk in orde is en dat je doet wat je kunt doen in je eigen omgeving.”

Hoe doet u dat?

„Als er in je eigen omgeving de dingen fout zijn en je kunt er iets aan doen, dan doe je dat. Onlangs stond er hier in de straat een Italiaanse camper. Ik hoorde een luid geveel en het bleek dat er was ingebroken. Alles was weg. De eigenaars, een gezin met drie kinderen, waren helemaal van de kaart. Ik heb eten voor ze gekocht en ben met ze naar het politiebureau gegaan. Dat is wat ik kan doen. Er hoort niet ingebroken te worden in mijn straatje en daar kan ik wat aan doen op kleine schaal. Voor de literatuur kom ik ook op. Ik steun musea als die het moeilijk hebben, ik ondersteun schrijvers die in de marge staan. Maar op het mondiale toneel kan ik weinig betekenen.”

Voorlopig werkt ze door. Haar opvolger, Thomas Vaessens, is gespecialiseerd in de nieuwste literatuur en daarom blijft zij enkele negentiende-eeuwse cursussen geven. Kalmer aan doen is aan haar niet besteed. „Op mijn gemakje wil ik nooit iets doen, van reizen houd ik niet, ik wil lekker colleges blijven geven en ik wil doorgaan met boeken schrijven.” Ze is iemand van het lange nadenken vooraf en de korte explosie van het schrijven zelf. „Er is altijd een compositie. Ik schrijf geen alinea's: ik schrijf een artikel met een boog. Van voor tot achter. Dus mijn stukken voor de NRC zijn lang van tevoren bedacht en ik schrijf ze meestal 's nachts als het rustiger is geworden.”

Helemaal tevreden is ze nooit. „Ik let erg op de muzikaliteit van de taal. In mijn hoofd lees ik hardop voor om te horen hoe het klinkt. Eigenlijk ben ik toch altijd bezig een symfonie te schrijven.”